

eeuwige kracht en goddelijkheid te zien in de dingen der schepping, die, met de harmonie van hun proporties, staan onder Zijn soevereiniteit.

Evenmin behoeven we omstandig toe te lichten, waarom we Plotinus' voorstelling van de schoone ziel een bedriegelijk idool achten.

Waarom zijn visio Dei, zijn schouwen van het hoogste Goed, zich zelfs niet in Christelijken zin laat denken. Dit alles is duidelijk genoeg.

Moeilijker is het punt dat meer de aesthetica in engeren zin raakt: is Plotinus' kritiek op de in zijn dagen gangbare schoonheidsleer niet juist?

Ten deele wel. De door hem bestreden, Stoïcijn-sche, definitie was eenzijdig georiënteerd naar de plastiek en bovendien oppervlakkig. We kunnen het slechts prijzen in Plotinus, dat hij niet tevreden was met het constateeren van meetbare harmonieën, maar, zich bevrijdend van het formalisme, zocht door te dringen tot het mysterie der schoonheid, dat door geen meetkunst zich laat vinden.

Hij heeft ook gelijk, als hij schoonheid meent te ontwaren in het niet-samengestelde of wat zich althans zoo aan ons oog of oor voordoet.

Het was vooral een verdienste, dat hij voor de schoonheidstheoretiek wijder perspectieven opende door hun aandacht te vragen voor het schoon der niet te lasten en te meten dingen.

Deze winst wordt evenwel door een misgreep terstond verspeeld: den levensband tusschen „de innerlijke idee" en uitwendige harmonie snijdt hij stuk, daardoor gene emanciperend en deze beroovend van haar beteekenis.

Dit is duidelijk te maken met zijn eigen, zeer gelukkig gekozen, voorbeeld van het afwisselend schoon en onschoon menschelijk gelaat. Zijn opmerking verrast door haar juistheid. Alleen maar, het is een vergissing van Plotinus, dat de verhouding der lijnen (nog afgezien van de gelaats-teint) zichzelf steeds gelijk zou blijven. Dit geldt voor den bouw, maar rimpels, plooiën, groeven, vertrekkingen kunnen het lijnenspel verstoren. Daarmede vervalt het argument. Doch er is meer, en dit juist weersprekt zijn meening op het krachtigst. Die disharmonie der trekken vertoont zich inzonderheid, als door affecten of ondeugden de „harmonie" der ziel wordt gebroken.

We houden dus aan tweeërlei vast. Ten eerste, dat de harmonie, welke we waarnemen aan vele door ons schoon geachte dingen, niet los staat van die schoonheid, doch haar dient.

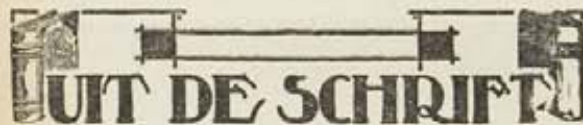
Ten tweede is er, behalve de harmonie van de zinlijke wereld, zulk eene, die slechts is waar te nemen met het geestelijk oog. Plotinus kent en erkent haar, maar begaat de fout ook haar bij zijn aesthetisch onderzoek te elimineeren. Nu is het zeer zeker waar, dat er overeenkomst kan bestaan tusschen onjuiste theorieën. Maar dit heft de schoonheid die er ligt in den samenhang van ware denkbeelden en een leven naar vasten koers volstrekt niet op. Volle harmonie is op het terrein der dwaling niet te vinden. Een geestelijke harmonie zoekt zich, dank zij de eenheid der schepping, in overeenkomstigen vorm te openbaren.

Intusschen, ook hier ligt de eenheid verbroken. Het is volstrekt niet gezegd, dat een „knap" en regelmatig gezicht een van binnen uit komende schoonheid weerspiegelt. Er is een meer uitwendige en een meer inwendige schoonheid, als we het zoo mogen uitdrukken. Men vergelijkte maar eens een „idealen" Grieksch kop met portretten, zooals Rembrandt ze schilderde naar groffbesneden model.

Het geloof in Christus, schoon in Zijn lijden en schoon in Zijn verheerlijking, doet ons het schoone zien in zijn samenhang en onderscheidenheid en bewaart zoowel voor formalistische beperktheid en uitwendigheid als voor expressivistische losbandigheden.

K.

R. J. D.

UIT DE SCHRIFT

Schapen Zijner hand.

Want Hij is onze God, en wij zijn het volk
Zijner weide, en de schapen Zijner hand.
Psalm 95:7 a.

Het is een der groote Israëlietische feestdagen; van alle kanten zijn de scharen samengestroomd naar den tempel. Reeds staat men klaar om in plechtigen optocht de voorhoven des HEEREN binnen te gaan, als een uit de scharen, aangegrepen door den plechtigen ernst van het oogeblik, de redenen ontvouwt, die Israël moeten nopen tot een dankzeggend naderen voor het aangezicht van den HEERE.

Een drietal redenen worden daartoe door dezen man uit de schare opgenoemd. Vooreerst, de geslacht is Israëls God een groot koning boyen den: Hij regeert over al de machten, die door

de heidenen worden aanbeden, en die, ook al bestaan ze niet, door die aanbidding grooten invloed uitoefenen.

En de tweede reden is, dat de Allerhoogste God alles geschapen heeft en naar Zijn soverain welbehagen over dat alles gebiedt. Zijn heerschappij gaat van de diepste plaatsen der aarde tot aan de toppen der bergen: van Hem is zoowel de machtige zee als het vasteland.

En de derde reden — en dat is de voornaamste reden, wat de dichter laat zien door de opwekking om den tempel te Sion binnen te treden te herhalen — is, dat die geweldige God Israëls God is, die Allerhoogste God heeft Zich aan Israël gebonden. Die God, Die over alles regeert, aan Wien al het geschapene toebehoort, zorgt allereerst voor Israël. Uit alle volken der aarde heeft Hij Israël verkoren om Zijn zorg daarover uit te strekken. Zijn geweldige kracht aan te wenden in zijn belang. Zijn liefde aan hem te bewijzen: want Hij is onze God, en wij zijn het volk Zijner weide, en de schapen Zijner hand.

Wat gebruikt de dichter hier een prachtig beeld om de verhouding van den HEERE tegenover Israël af te beelden? Een herder, die voor zijn schapen zorgt! Een herder moet de schapen weide geven, een herder moet zijn schapen drenken, hen bewaren op het rechte pad, hen ook behoeden voor allerlei ramp en ongeval, een herder moet zijn schapen zelfs ten koste van zijn leven verdedigen, — hoe krachtiger de herder is, hoe veiliger de schapen zijn, hoe uitgestrekter gebied de herder bestrijken kan, hoe rijker weide de schapen hebben, hoe meer liefde er bij den herder is, uit des te meer gevaren zullen de schapen worden gered.

De HEERE is Israëls herder. Dan heeft Israël den machtigsten herder, die zich denken laat. Hij is immers de God der goden, wie kan zich tegen Hem verzetten. Hij is de groote God, wie kan Israël wat doen?

De HEERE is Israëls herder. Dan heeft Israël den rijksten herder, die zich denken laat: van Hem is alles: zeeën, landen, bergen, dalen. Hij kan het van alles voorzien, het heeft bij Hem nooit gebrek te vreezen.

De HEERE is Israëls herder: dan heeft het volk een herder, die het zeer bemint. Hoe trouw heeft de HEERE Zijn schapen geleid, hoe liefderijk voor Zijn schapen gezorgd, Israëls geschiedenis is één uitroep van de gadelooze liefde van dezen herder voor schapen, die toch o zoo vaak naar Hem niet wilden luisteren.

De HEERE is Israëls herder. We moeten dat ambtelijk verstaan. Herder is aanduiding van het konings-ambt — zooals een trouwe herder uitgaat en weide zoekt voor zijn kudde, zoo gaat de HEERE uit en zoekt land en ruimte voor Zijn volk, in rijkdom en overvloed.

* * *

Schapen Zijner hand. Ach, dat krachtige beeld van de Heilige Schrift hebben wij vaak verknood. We hebben er een idylle van gemaakt, een liefelijk tafereeltje, schapjes, die rustig grazen aan zachtens-kabbellende beekjes. Maar we hebben zoo vaak verloren de gedachte aan kracht, aan macht, we hebben verloren het zien naar den Herder Israëls als naar den Herder. Die in volle kracht spiedt naar de gevaren, die Zijn kudde kunnen bedreigen. Die op de vijanden toetreedt in Zijn majesteit en Die maakt, dat Zijn kudde weide vindt, al is ze omgeven door vijanden zonder tal.

Schapen Zijner hand. Denken wij dan eerst aan den grooten God, Die over alles regeert, en eeren wij Hem toch als den Allerhoogsten, Die zeer geducht is in vermogen. Komt, laat ons aanbidden, — de onderdaan, die zijn vorst iets afsmeeft — en nederbukken, — de mindere, die eerbiedig luistert, naar wat zijn heer zegt — laat ons knielen — de slaaf, die naar zijn heer ziet — voor den HEERE, die ons gemaakt heeft.

Schapen Zijner hand. Denken wij dan aan de groote voorrechten, die Hij ons schenkt. Wij, wij, mogen Zijn schapen zijn. Waarom wij en anderen niet?

Ons wil Hij zooveel geven — weide, bescherming, redding uit gevaren, ons leven leiden tot het einde toe. Ja, voor ons geeft Hij zichzelf in Zijn Zoon, die de groote Herder der schapen is geworden en Zijn kudde heeft gered door Zijn eigen bloed.

Schapen Zijner hand. Denken wij er ook aan, dat die Herder, Die zooveel vermag en alle vijanden weet te verslaan in Zijn niets-ontziende kracht, ook vergrimmen kan op de Zijnen, die niet naar Zijn wil doen en wie kan dan bestaan? Heden, zoo gij Zijn stem hoort, verhardt uw hart niet, zooals Zijn kudde deed te Meriba en te Massa in de woestijn en Hij heeft gezworen: Zoo zij in Mijn rust zullen ingaan!

M.

M. V. r.

KERKELUK LEVEN

De vergelijking in de gemeene-gratie-leer. (I.)

Over de leer der „algemeene genade" (of „gemeene gratie") is, men herinnert het zich wel, verschil van meening gerezen. Of men in betrekking tot dit punt een rustige bespreking elkander bij nader inzien weer zal helpen mogelijk maken, ja dan neen, valt nog niet te zeggen. Maar in elk geval kan het zijn nut hebben, zijn gedachten op dit punt te ordenen, ongeacht de onvoorziene omstandigheden, die de huidige kerkelijk-theologische situatie onder ons mogelijk maakt.

De vraag is daarbij van het eerste belang, welke methode men volgt, om tot een eenigszins omlinjdende theorie te komen. Want niet alleen in wat men zegt of gelooft, komt uit, of men gereformeerd denkt, ja dan neen. Dat komt ook uit in de manier, waarop men denkt en tot een zeker resultaat komen wil. Niet alleen in onze denkresultaten, doch ook in onze denkmethode moeten we gereformeerd zijn. Iemand kan als wetenschappelijk werker of belijder zijn werk aanvatten met een schat van zuiver gereformeerde gedachten en leer-inhoud, en toch in het verder redeneren op een bepaald punt een valsche methode volgen. Doet hij dat, dan komt hij uit, waar hij niet wezen wilde, of wordt onwillekeurig de oorzaak, dat anderen, die in zijn voetspoor gaan, en dezelfde redeneermethode volgen, „vreemd vuur op het altaar brengen", zonder dit ook maar in de verste verte bedoeld te hebben.

Zie ik het wel, dan is in menige redeneering, ter bepleiting van de gemeene gratie, vooral in den laatsten tijd, een weg gevolgd, een methode gebruikt, die niet juist is, en derhalve gevaarlijk.

* *

Voor al in den laatsten tijd, zeiden we.

Niet, dat het vroeger anders was. O neen, vroeger (d.w.z. bij onze vaders) was het minstens even erg, zoo niet erger, in het volgen van een verkeerde redeneermethode.

Maar inzake de algemeene-genade-kwestie heeft ons volk gewoonlijk zeer weinig interesse voor de leer en de argumentatie der vaders. Zijn belangstelling voor dit op zichzelf interessante thema is voornamelijk gewekt door den arbeid van Dr A. Kuyper; en deze heeft geen tijd gehad, naar wel aangenomen worden mag, voor een rustige kennismaking van wat de gereformeerden uit den eersten tijd hebben geleerd op dit punt. Vandaar, dat ons volk de gemeene-gratie-leer voornamelijk via dezen theoloog heeft leeren kennen; het stond daar dan ook steeds heel anders tegenover, dan tegen de leer der voldoening door Christus' offerande, of der verkiezing, of der rechtvaardigmaking etc. Zulke leerstukken waren er reeds bij het volk „ingeheld" vóór Dr Kuyper optrad; de leer der gemeene gratie daarentegen niet. Want het theoreem der algemeene of gemeene genade¹⁾ was volstrekt niet systematisch uitgewerkt bij de vaders. Feitelijk hadden zij het spoor, waarop heel schuchter de een of andere theoloog een gemeene-genade-wagen gezet had, laten doodloopen. Met de „vaders" bedoel ik hier ook hen, die van jonger datum zijn.

Feitelijk hadden de vaders — en hier denk ik zelfs aan de allerjongsten mede — nog een ander spoor laten doodloopen. Het spoor, waarop de vehikels der z.g. „natuurlijke theologie" (theologia naturalis) wachtten op verdere expeditie... die inmiddels niet gekomen is.

Deze loop der dingen is volstrekt niet verwonderlijk. Ieder kan immers bij eenig nadenken verstaan, hoe het een met het ander samenhangt. Dat Gods algemeene genade werkt in het natuurlijke (en culturele) leven, en dat men ook buiten de kerk en de Schrift om heusche genade genieten kan, dat is een leer, die ten nauwste samenhangt met die der z.g. „natuurlijke theologie": dat men n.l. buiten de kerk en de Schrift om ook heusche kennis van God verwerven kan, een kennis, die min of meer in systeem te brengen zou zijn. Wie één van deze beide stukken aanvaardt, zal ook het andere licht met sympathie tegentreden. Daarentegen zal, wie critisch de konkrete voorgedragen theorieën op het ééne punt tegentreedt, ook inzake het tweede zich meer en meer gereserveerd betoonen.

En zulks met name, wat de denk- en redeneer- en bewijs-methode betreft.

Neen, de loop der dingen is niet verwonderlijk, voor wat de vaders betreft. Die vaders hebben de leer der „natuurlijke theologie" laten verkommen, en die der „(al)gemeene genade" tevens. Het één met het ander. Dat was logisch, onverschillig, of iemand zoo iets te bejammeren, dan wel te prijzen acht.

Feitelijk is de loop der dingen dan ook niet bij de vaders, doch meer speciaal bij ons zelf wat vreemd.

Ieder zal toegeven, dat wij, zoals we met z'n allen in den laatsten tijd grootgebracht zijn, het hoofd volgepropt gekregen hebben met gemeene-gratie-theorieën, maar zoo ongeveer niets ons hoorden inscherpen van de „natuurlijke theologie". Onze jongelingen hebben, althans in mijn tijd, hun gemeene-gratie-scholing gekregen; en de predikanten ook: wie leiding geven moest, die had bij Kuyper zelf na te lezen, wat den jongelingen met den paplepel ingegoten werd... ze mogen me 't beeld

1) Er zijn theologen die tusschen algemeene en gemeene genade een vrij scherp onderscheid maken.

vergeven
jongeling
logie" gr
matische
dikant v
laatste d
„natuuri
causerie
kwestie o

En dez
„op zich
feit, dat
meer ov
„gemeene
verhoudi
hen net
bij ons
logia na
afzondere
leverd zij
afgedaan
nergens
nog best
voorloopi
sten tijd
de „theo
zonder o
aankomt
op de be
gelijk a
wijsheid
toegegeve
„letteren"
„natuuri
staat dan
algemeen
lange na
is, wel o
onze opg
Achter
Kuyper.
dan mee
diens w
ontvange
beetje al
Dit all
om te vo
tijd ove
kwamen,
den. In
m.l. de l
verwerpe
de tegen
dan ook
klassieke
gratie he
hebben, c
staan, ju
in specu
meerden
loochende
een syste
leermeest
cerpten,
standiger
en den
ten kwac
Dit hee
waarop E
gende ge
„factie-vo
pularisee
wordt. W
met ons
om Kuy
riseeren
Intusse
merkten.
lariseerin
Met na
gegeven
We wil
over spre

Kinderl
Van tij
en tijds
den loop
de versch
dat de la
steden al
Aan de
lijke red
merkinge
verklaard
vrijwel a
weegt, e
standighe
worden.
de vraag
de kerk
huwelijks
Dat all
enkele s
een verla
is het t
wordt t
Heilige S
Daar r
Er moet

(of „gemeene
verschil van
tot dit punt
inzien weer
valt nog niet
n nut hebben,
ongeacht de
lige kerkelijk-
maakt.

belang, welke
szins omlijnde
vāt men zegt
denkt, ja dan
er, waarop
men wil. Niet
ook in onze
zijn. Iemand
er zijn werk
reformeerd ge-
verder rede-
methode volgen.
ij niet wezen
dat anderen.
leneermethode
ngen", zonder
te hebben.
deneering, ter
n den laatste
uikt, die niet

iden we.

neen, vroeger
ens even erg.
orkeerde rede-

stie heeft ons
or de leer en
gstelling voor
ornamelijk ge-
en deze heeft
worden mag,
at de gerefor-
eleerd op dit
ratie-leer voor-
kennen; het
egenover, dan
tus" offerande,
etc. Zulke
ingeheid" vōr
gratie daaren-
meene of ge-
tematisch uit-
zij het spoor,
theoloog een
podloopen. Mei-
le van jonger

denk ik zelfs
ander spoor
vehikels der
eologia natu-
die inmiddels

verwonderlijk.
verstaan, hoe
at Gods alge-
en culturele)
en de Schrift
it is een leer,
r z.g. „natuur-
kerk en de
n God ver-
in systeem
ze beide stuk-
net sympathie
h de konkreet
it tegentreedt,
r gereserveerd

redeneer- en
nderlijk, voor
ebben de leer
meren, en die
een met het
f iemand zoo
acht.

ok niet bij de
f wat vreemd.
met z'n allen
het hoofd vol-
ratie-theorieën,
ischerpen van
ingen hebben,
e-scholing ge-
g geven moest,
en jongelingen
gen me 't beeld

ne en gemeene

vergeven, want 't is reëel in dit geval. Maar wie der jongelingen is in de geheimenissen der „natuurtheologie" groot geworden? Waar zijn de speciale en schematische leidraden over dit onderwerp? Welke predikant van den laatste tijd (ik bedoel nu van de laatste decennien) wist hij zijn intree genoeg van de „natuurlijke theologie" af, genoeg, om er even vlot een causerie over te kunnen houden, als hij het over de kwestie der gemeene-gratie doen kon?

En deze gang van zaken nu is vreemd, als men hem „op zichzelf" zou willen bezien. Immers, het is een feit, dat de gereformeerden uit den eersten tijd veel meer over die „natuurlijke theologie", dan over de „gemeene gratie" gesproken en geschreven hebben. De verhouding in de verdeeling van de aandacht is bij hen net precies het tegenovergestelde van wat ze is bij ons. Hoewel in den tijd der vaderen over de „theologia naturalis" (natuurlijke theologie) zeer breede en afzonderlijke en gedocumenteerde verhandelingen geleverd zijn, hebben wij, hun zonen, vrijwel daarmede afgedaan. Een studievak als „natuur" is onder ons nergens in eere geweest; of het in Apeldoorn thans nog bestaat, weet ik niet, maar zeker is het, dat het voorlooppig geen kans krijgt onder ons, en in den laatste tijd nooit serieus beoefend is. Feitelijk hebben wij de „theologia naturalis" cadeau gedaan aan elkaar, zonder ook maar — en dat is nu juist waar het op aankomt — het accent te willen verzwakken, dat ligt op de bekende belijdenis-uitspraak, dat de schepselen gelijk als letteren zijn, uit welke Gods kracht en wijsheid kennelijk zijn. We hebben praktisch elkaar toegegeven, dat het wat anders is, God ook uit deze „letteren" te kunnen kennen, dan van een uitgewerkte „natuurlijke theologie" te mogen spreken. Doch daar staat dan weer het andere feit tegenover, dat van de algemeene-genade-leer hoewel deze bij de vaderen bij lange na niet zō nadrukkelijk in systeem gebracht is, wēl een min of meer systematisch overzicht aan onze opgroeiende jeugd gegeven werd.

Achter dit alles ligt natuurlijk de invloed van Dr A. Kuiper. De directe oorzaak van het verschijnsel is dan meer de wijze, waarop — geheel begrijpelijk — diens werk door zijn bewonderende tijdgenooten is ontvangen en doorgegeven: dankbaar, maar soms een beetje al te gauw voldaan.

Dit alles nu dient in rekening gebracht te worden om te verstaan, waarom speciaal in den laatste tijd over de gemeene gratie redeneeringen in zwang kwamen, die voor een deel een onjuiste methode volgden. In betrekking tot de „natuurlijke theologie" was m.i. de bewijsmethode bij de theologen van vroeger te verwerpen; de reeds besproken negatieve houding van de tegenwoordige „zonen" dezer „vaderen" is in dezen dan ook een sprekende kritiek. Maar juist omdat de klassieke gereformeerden in betrekking tot de gemeene gratie het niet tot een bepaalde, vaste theorie gebracht hebben, doch vrijwel bij losse aanduidingen zijn blijven staan, juist daarom liepen zij veel minder gevaar, zich in speculaties te verliezen, welke den eigen gereformeerden bouwstijl in aanwijsbare onderdeelen verloochenden. Dat gevaar wordt eerst acuut, als men zelf een systeem-van-leer ontwerpt, of het systeem van een leermeester aan anderen doorgeeft, in overzichten, excerpten, lei-draden etc. Het exciperen heeft den verstandigen altijd deugd gedaan. Maar den onverstandigen, en den onmondigen, is het een krachtige verzoeking ten kwade.

Dit heeft zich, dunkt me, ook bewezen, in de wijze, waarop Dr Kuipers werk is doorgegeven aan een volgende generatie. Tegenwoordig heet het bij sommigen „factie-vorming" als iemands gedachten worden gepopulariseerd, of het voornemen daartoe aangekondigd wordt. Ware dit juist, dan stond het wel zeer slecht met ons allemaal er voor: want wat is al niet gedaan om Kuipers ideeën — ook bij zijn leven — te populariseren?

Intussen: gevaarlijk is dat altijd, gelijk we opmerkten. Het had ook zijn gevaarlijken kant in de popularisering van Kuipers-gemeene-gratie-leer.

Met name denk ik hier aan het in den titel aangegeven onderwerp.

We willen dan ook in enkele korte opmerkingen daarover spreken in een volgend nummer.

K. S.

Kinderlooze Huwelijken.

Van tijd tot tijd verschijnen er in onze weekbladen en tijdschriften statistieken, die een beeld geven van den loop der bevolking, van de kindergeboorten bij de verschillende gezindten, van het aantal leerlingen, dat de lagere school moet bezoeken, zoowel in de groote steden als op het platteland.

Aan deze statistieken worden door de verantwoordelijke redacteurs bijna zonder uitzondering eenige opmerkingen toegevoegd van dezen aard: Hoe het feit verklaard moet worden, dat het aantal geboorten bij vrijwel alle bevolkingsgroepen zich in dalende lijn beweegt, en hoe er gedacht moet worden over de omstandigheid, dat bepaalde scholen steeds meer ontvolkt worden. En voorzichtig wordt dan in sommige gevallen de vraag gesteld of misschien ook bij degenen, die tot de kerk des Heeren behooren zondige practijken in het huwelijksleven ingang vinden.

Dat alles is te verstaan. Hoewel er wellicht slechts enkele symptomen zijn, die zouden kunnen wijzen op een verlaten van den weg, die is naar Gods Woord, is het toch goed, dat gewezen wordt op en geroepen wordt tot een getrouw leven bij het licht van de Heilige Schrift.

Daar moet echter iets anders naast gesteld worden. Er moet niet alleen gewaarschuwd worden, tegen ver-

keerde practijken, er moet ook in het geloof geroepen worden om den zegen van God over het huwelijk van de Christenen. Niemand zal ontkennen, dat dit niet gebeurt, maar het gebeurt misschien niet genoeg of niet op de rechte manier.

Eenigen tijd geleden werd althans door iemand — het was een vrouw — de opmerking gemaakt, dat er in de kerk zoo weinig gebeden werd voor hen, wier huwelijk kinderloos bleef. Zij had jarenlang verschillende predikanten gehoord in allerlei plaatsen, ook voor de radio, maar zij had zelden of nooit hooren bidden voor hen, wier huwelijk niet met kinderen was gezegend geworden.

Er is iets in deze opmerking, dat ons moet toespreken.

Er wordt geregeld in onze kerken gebeden voor onze zieken, voor degenen, die vervolgd worden, voor hen, die in allerlei inrichtingen van barmhartigheid verpleegd worden en voor vele kruisdragers meer. Maar wordt er inderdaad een gedurig gebed opgezonden voor hen, wier huwelijksverwachtingen on vervuld bleven en wier woning ledig bleef in den loop der jaren?

Laat de kerk haar roeping verstaan en in den ambtelijken dienst blijven roepen om kinderen. Laat de kerk bidden met en voor hen, wier moederschoot niet geopend werd. De zegen van den Heere over het gemeentelijke leven zal grooter zijn dan wanneer alleen gewezen wordt op — vermeende — zondige practijken en allerlei verborgen ongerechtigheid. Grooter zegen — niet alleen in dien zin, omdat onze God is een Hoorder en Verhoorder der gebeden, maar ook zō, omdat door het positiever roepen om kinderen de overtreders van 's Heeren geboden machtig in hun ziel kunnen worden gegrepen, zoodat zij tot bekeering komen en wandelen gaan in de gehoorzaamheid van het geloof.

H.-K.

H. M.

„Geestelijke" verzorging tijdens de Jamboree.

Ik heb een bezoek gebracht aan de Jamboree, gelijk zooveel duizenden met mij. Dat was heel interessant. 'k Ging er naar toe, speciaal met de bedoeling eens te zien, hoe het met de verzorging van de geestelijke belangen der deelnemers gesteld was. Vooral de Roomschen zijn daarin zeer trouw. Er is geen kamp of subkamp, dat niet zijn altaar en beeldjes heeft; elke groep heeft zijn eigen geestelijke. Op een groote open ruimte staat een groot altaar, waar des Zondags de Heilige Mis wordt opgedragen.

1 Augustus was een groote groep naar Haarlem geweest om in de groote Cathedraal „St. Bavo" de Heilige Mis bij te wonen.

Frappant vond ik, wat te lezen stond in het verslag daarvan in de „Jamboree-post" (een eigen krant) van 2 Augustus:

„Plichtig stil was het op het oogenblik van de consecratie. Men voelde het, de groote Hopman Christus kwam in ons midden."

Hier hebben we weer zoo'n typisch staaltje van de manier, waarop de Roomschen alles annexeren voor hun geestelijke belangen. Maar is het eigenlijk niet erg profaan, om Christus de groote Hopman te noemen? In zoo'n beweging is toch geen plaats voor Gereformeerde jongeren.

J. M. J. B.

Een belangrijk boek.

Zooals men weet, heeft Ds S. G. de Graaf van Amsterdam, bij Kok te Kampen, een boek het licht laten zien, dat ten doel heeft, hulp te bieden bij de vertelling van de Heilige Schrift.

Ds de Graaf neemt daarvoor als titel: „Verbondsgeschiedenis".

Nu het eerste deel, het O. T. behandelende, gereed is, lijkt het me gewenscht, de aandacht van diegenen, die het nog niet kennen, daarop te vestigen.

Dat het tweede deel, voor het N. T., nog niet verschenen is, behoeft m.i. geen bezwaar te zijn, dit boek in de pers te bespreken. „De Standaard" besprak zelfs aflevering voor aflevering.

Want de belangrijkheid van dit werk ligt toch vooral in het eerste deel.

In „De Reformatie" van 1 November 1935 schreef ik een artikel over de behandeling der Bijbelsche Geschiedenis. Ik liet daarin uitkomen de noodzakelijkheid om bij de vertelling uit de Schrift Christocentrisch te zijn. Het boek van de Graaf wil nu een leidraad zijn, die van deze gedachte uitgaat.

Dit is eigenlijk de eerste werkelijke handleiding voor de behandeling der Schrift op school, die niet alleen met deze gedachte rekening houdt, dat doen ze allen wel, maar deze gedachte als uitgangspunt, als centrum, neemt.

Nu ligt het wel voor de hand, dat dit bij de behandeling van het O. T. op groter moeilijkheden stuit, dan bij die van het N. T. Men vergis zich echter niet. Uitgesloten, dat men bij het N. T. niet Christocentrisch vertelt, is het niet. Het is heel goed mogelijk, dat iemand, die over het verraad door Judas vertelt, niet over het lijden van Christus vertelt.

Dit boek is gedeeltelijk ontstaan uit de behandeling der Schrift voor een Zondagsschoolcursus, maar het is toch niet alleen daarvoor bedoeld. Het raakt ieder, die Bijbelsche Geschiedenis vertelt.

De Graaf zegt in de Inleiding, dat het doel van de vertelling is „te bewegen tot het geloof".

Nu dient er m.i. wel verschil gemaakt te worden tusschen de vertelling op Zondagsschool en Evangelisatiecursus enerzijds en die op onze Christelijke of liever Gereformeerde scholen anderzijds.

De Graaf wijst daar zelf reeds op, waar hij op bl. 1 van de Inleiding zegt: Het is de vraag, of datzelfde doel ook gesteld moet worden bij de vertelling op de

De verbeelding der schalmen.

Aan de zachte hand van den droom werd ik gevoerd in het atelier van een goudsmid. In de nachtelijke stilte kwam de sprake der glanzende tot mijn gemoed. Mijn voeten hadden lang gesleept over de keien van de sombere slum, maar nu begonnen de verdoofde snaren der schoonheids-ontroering in mij te trillen. Ik voelde mijn geest als opgeheven tot dien grooten en hoogen berg, waarop de Stad ligt van zuiver goud, zijnde zuiver glas gelijk. Stil sprak ik den grooten droomer na: „en ik wenschte zeer daarin te zijn!"

Langzaam, heel langzaam gewenden mijn oogen zich aan de omgeving en begon ik de details te onderscheiden. Tegen den muur hingen onderscheiden gouden horloges aan kettingen. Dunne, aristocratische remontoirs aan matgouden kettingen en eenvoudiger klokjes voor den burgerman. Maar allen van goud. Hoe duurder 't horloge was, des te gedempter klonk zijn spraak en hoe fijner de ketting, des te zachter was haar glans. Ik luisterde naar het rhythmisch getik en mijn moede oogen gingen te gast aan de fijne schittering.

Maar op eens werd de rust verbroken. Ik hoorde harde stemmen, die een luidruchtig gesprek begonnen. Zij kwamen van de werkbank van den goudsmid en bleken te behooren aan een aantal schalmen van de weledelgeboren familie Goud-Doublé. Nadat zij eerst onderling wat gegicheld hadden, begonnen zij een discours met de gouden kettingen.

„Wat ben jij dum!" sprak een dikke schalm tot de fijne gouden ketting. „breek je nog niet?" „Wat zie jij bleek!" schetterde een andere schalm tot een ketting van mat-goud. „Wat zitten jullie vast aan elkaar!" riepen de doublé-schalmen in koor, „dat is zeker omdat jullie zoo zwak bent, dat je niet op je eigen beenen kunt staan! Wij zijn heerlijk vrij, wij hebben echt medelijden met jullie!" Een heel oude, wijze ketting, die beroemd was om haar zachtaardigheid en geduld, gaf hun antwoord. Zij trachtte de schalmen uit te leggen, dat een schalm op zichzelf geen betekenis heeft, maar alleen als onderdeel van een ketting een nuttige functie verkrijgt. Toen begonnen de schalmen, heel onbeleefd, luidruchtig te lachen. „Dat is misschien wel waar van zulke magere scharminkels als jullie, maar wij zijn dik en sterk." De daad bij het woord voegend, greep een schalm een zwaar doublé horloge beet dat ook op de werkbank lag, doch het viel kletterend op den grond. Toen werd het stil....

Daarop zag ik in mijn droom, dat de goudsmid in zijn werkplaats kwam. Hij nam een tangetje en kneep de doublé schalmen, zoodat zij schreeuwden: „Au, au, wat doet dat pijn!" Maar de goudsmid stoorde zich daar niet aan. Hij boog ze eerst open met al de kracht van zijn geoefende vingers en toen de schalmen elkaar in doodangst beetgrepen, kneep hij ze dicht. „Knap! Knap!" glerden de schalmen, terwijl zij zich wrongen van pijn. Maar de goudsmid bekeek tevreden zijn werk en hing er een prijsje aan: „Koopje! f2.50!" Toen begreep ik, dat eendracht zelfs aan het allereenvoudigste waarde verleent. En ik dankte, dat ik zelf geknepen was en pijn had geleden....

N. B.

dagschool. Hier mogen we er toch van uitgaan, dat er kinderen van geloovige ouders, dus verbondskinderen, aanwezig zijn, hetgeen toch op een Evangelisatiecursus en Zondagsschool veel minder het geval zal zijn. En nu is het waar, dat deze geschiedenissen geschreven zijn, opdat zij geloof, dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods (Joh. 20:31), maar dit neemt toch niet weg, dat de Gereformeerde school geen Evangelisatie-instituut is (zie ook E. D. Kraan: „Gereformeerde Verbondsbeschouwing", bl. 28).

Er is toch verschil en dat zal in de vertelling ook uit moeten komen.

De vertelling stelt den verteller voor drie eischen, zegt de Graaf.

1. De Geschiedenis is Zelfopenbaring Gods.
2. Er is tengevolge van den zondeval geen openbaring van genade, die buiten den Middelaar omgaat.
3. Indien men den Christus der Schriften voorstelt, vertelt men ook van het Verbond.

(Zie hierbij ook Kraan t.a.p. bl. 37, noot 3.)

Deze gedachten worden nu in de verschillende schetsen nader uitgewerkt. De bedoeling hiervan is niet, een zoo volledige schets te geven, dat men het maar voor het na-vertellen heeft. Daar wordt zeer terecht tegen gewaarschuwd. Wie dat doet, diens vertelling mislukt. Eerst moet men zelf met deze gedachten vertrouwd zijn, dan zal dat pas in de vertelling kunnen uitkomen. Zeker, dat stelt den verteller voor een zware taak, maar we vertellen ook de Schrift, het Woord van God! En daarbij moet het altijd om God gaan. We moeten de kinderen leeren vreezen voor den Heere. We kweken toch geen hemelkijntjes, zegt de Graaf.

Dit toch is de groote greep van Calvijn geweest, dat hij, anders dan Luther, niet de zaligheid van den mensch, maar de eere Gods als hoofddoel van ons leven, voorop stelde. Het gaat niet om mijn zaligheid, maar of God in mijn leven tot Zijn eer komt. Als we dat gezien hebben, hebben we met alle individualisme gebroken.

Het gaat er om te laten zien, wat God met en voor Zijn volk doet. Wat Christus, ook reeds in het O. T., voor Zijn volk is. Dit nu wordt door de Graaf telkens naar voren gebracht en wat wordt de Schrift dan rijk, wat gaat het dan leven. Als we dat gezien hebben, kunnen we 'took vertellen, hoe moeilijk dit soms is. Zeker, we bereiken dat zoo in eens niet. Maar door telkens de Schrift tot ons te laten spreken, zooals ze is, komen we er met onze leerlingen hoe langer hoe meer in.

Men heeft er op gewezen, dat deze gedachte verband houdt met wat Cocceus leerde in het begin der 17e eeuw. Zelfs hoorde ik al van Cocceanisme spreken. En op den klank af zou men geneigd zijn, dit toe te stemmen. Toch doet, wie dit meent, m.i. Ds de Graaf onrecht. Cocceus was een voorstander van de Verbondstheologie. Hij nam aan, dat er twee verbonden waren; het verbond der werken en het verbond der genade. Bij het verbond der genade moeten we onderscheiden in drie tijdperken:

1. een tijdperk vóór de wet tot Mozes;
2. onder de wet tot Christus;
3. na de wet onder het N. T.

Dit was wel niets nieuws, maar de fout van Cocceus was, dat hij aannam, dat er in de verschillende perioden ook een wezenlijk verschil in genade was. De geloovigen onder de wet bijv. zouden geen vergeving van zonden hebben ontvangen, alleen maar een voorbijzien daarvan. Hiervan nu vindt ge bij de Graaf geen spoor. Er is maar één genade in Christus, ook onder de wet is er vergeving van zonden door Christus. Hij werkt reeds daarin, dringt in de geschiedenis om Zich te openbaren (bl. 4, Inleiding). Cocceus ontdekte op elke bladzijde van het O. T. Christus. De Graaf laat de Schrift spreken, zooals ze is en dan is heel het O. T. Messiaans.

En dan spreekt ze ook van het Verbond. Ons Doopsformulier spreekt er van, dat er in alle verbonden twee partijen begrepen zijn. Maar daarin is God de eerste en Hij heft den mensch tot de andere partij op, die Hij de verbondstrouw geven en leeren zal, door Christus. Dien Hij ons tot een Hoofd gaf. Die in onze plaats „Ja“ heeft gezegd op Gods eisch en Die ons door Zijn Geest „ja“ leert zeggen.

Is dat niet schriftuurlijk?

Dankbaar zijn we voor dit werk. Laat men daar maar ernstig mee bezig zijn, dat zal de vertelling op onze school en het inzicht in de Schrift bij ons en bij onze leerlingen verdiepen.

Met belangstelling zien we het verschijnen van het tweede deel tegemoet.

J. M. J. BRANTS.

Een avonturier uit de 18de eeuw.

Dr D. J. H. ter Horst: Franciscus Lievens Kersteman. — P. N. van Kampen & Zoon, Amsterdam 1937. „Patria“-serie no. 11.

De achttiende eeuw is nooit erg in trek geweest bij menschen, die van de geschiedenis niet een uitgebreide studie hebben gemaakt. En dat is geen wonder. Op de groote zeventiende eeuw, voor ons

Iets over Vondel en de Predikanten van Amsterdam.

III.

Het volgend hekeldicht van Vondel, waar weer de „dronkenschap“ van Trigland voor den dag komt, is van 1628, en een der meest onkiesche en platte. We komen nu ook weer in aanraking met de oude vijanden der predikanten: de Academiemannen. In genoemd jaar had de Amsterdamsche Academie een prijsvraag uitgeschreven, door Vondel op rijm gebracht, een prijsvraag, wier strekking niet onduidelijk was. Ik schrijf haar hier in haar geheel af.

D'Amsterdamsche Academie
Aen alle poëten en dichters der
Vereenigde Nederlanden,
Liefhebbers van de goudde vrijheit.

Apoll, op Helicon geseten,
Vraecht al syn heylighe Poëten:
Wat beste en slimste (ergste) tongen syn?
Of waerheyt salich maeckt, of schyn?
Of dwang van vrome Christen-sielen
Niet streckt om Hollandt te vernielen?
Of vryheyt niet en was de schat
Waerom men eerstin oorloogh tradt?

land bij uitstek „groot“, omdat het daarin zijn onafhankelijkheid verwierf, en zich door zeevaart en handel een naam maakte, die weldra bekend en zoo noodig gevreesd werd tot in de verste landen der aarde, viel als vanzelf de aandacht. Vele factoren, die meegewerkt hebben aan die grootheid, veel bouwers van het koloniale rijk, dat in die eeuw gefundeerd werd, zijn minder bekend, maar als ze door moderne boeken weer in het licht gebracht worden, kunnen deze rekenen op een groote groep belangstellende lezers.

De achttiende eeuw is voor velen niet meer dan het „vervaltijdperk“. Als wij in onze geschiedenis op die factoren letten, die de zeventiende eeuw deed worden wat zij werd, dan zien we inderdaad een achteruitgang. De activiteit die de vorige eeuw kenmerkte, schijnt totaal verdwenen, en vervangen door een passieve houding. In politiek opzicht beheerscht de republiek niet meer de staatkunde van Europa, maar zij wordt beheerscht door haar vroegere minderen. Kunst en wetenschap, die in de 17de eeuw een peil bereikten, zoo hoog als nooit te voren, en waarop een nationaal stempel werd gedrukt, verloren in de 18de eeuw dat eigene, tengevolge van karakterloze navolging en nabootsing van het buitenland. Een eeuw om trotsch op te zijn, werd de achttiende voor ons niet.

Maar toch wel een zeer belangrijke.

Aan het begin heerscht een almachtige, aristocratische regenten-klied over de bijna rechtloze burgerij; aan het einde ervan zijn deze heerschers ontroond, en wordt de volkssoevereiniteit als hoogste gezag gehuldigd. Er moet een groote omwenteling plaats gegrepen hebben in hart en hoofd der burgers, om te komen tot de omwenteling op staatkundig gebied.

Moeilijk is het om de oorzaken van de langzame wijziging der geestesgesteldheid na te vorsch. De cultuurgeschiedenis wordt van grooter belang dan die der politieke ontwikkeling. Alles grijpt de geleerde aan, om de onder het volk levende ideeën op te sporen en te volgen in hun loop. En hij vindt dan veel materiaal. In die eeuw, waarin de filosofie bij uitstek beoefend werd, was het de gewoonte meer of min filosofisch getinte mémoires en levensbeschrijvingen uit te geven. De „galante“ 18de eeuw dweept met de amoureuze ontboezemingen en gewaagde avonturen van heele en halve misdadigers, waarvan de beruchte Casanova wel de bekendste werd. Hoeveel overdrijving er ook moge schuilen in dergelijke mémoires, ze geven toch een beeld van de eeuw en zijn daarom voor den cultuur-historicus van enorm belang.

Ons land kent ook zijn „helden“ op dit gebied. Even voor den aanvang der 18de eeuw, in 1695, was verschenen „De vermakelijke avonturier“, van Nicolaas Heinsius, grotendeels een autobiografie. Het gunstig onthaal dat dit lang niet altijd stichtelijk boek ten deel viel, is karakteristiek voor den smaak en maakt begrijpelijker den invloed van een overigens weinig bekend man, Franciscus Lievens Kersteman.

Over hem heeft Dr Ter Horst in de Patria-serie een boekje geschreven, dat velen die belangstellen in de cultuurgeschiedenis, met genoegen zullen lezen. Ten onrechte, meent de schrijver, heeft men dezen „kleinen“ avonturier nu geheel vergeten. „Want zonder overdrijving kan men van hem zeggen, dat hij gedurende jaren een geheel volk in angst en spanning heeft gehouden. Rijken en armen, geleerden en ongeleerden verslonden zijn profetieën alsof ze waarlijk hemelsche wijsheid bevatten. Kersteman was iemand van meer dan middelmatige bekwaamheden, maar een superieure

Of oock in welbestierde steden

Een oproermaeker wordt geleden (geduld)?

Of huys-plondren vesten sticht?

Of d'eedt geen burgery verplicht?

En of sich leeraers niet verloop (buiten hun boekje gaan)

Wanneerse desen bandt ontknoopen?

De dan volgende regels, die dienen om in te lichten over den prijs, houden nog een schimp-scheut in op Prins Maurits. Alle toespelingen in deze Academievraag voorkomend¹⁾ te bespreken, zou te ver voeren hier. We bepalen ons ook hier weer tot Trigland.

Vondel wilde prikkelen: en dat gelukte hem buiten kijf. Het regende bittere en booze antwoorden, vaak aan alle kiescheheid gespeend.

Onder die was er een, dat Vondel toeschreef aan Trigland. Dit blijkt uit het vierregelig versje, dat Vondel toevoegde aan het eigenlijke hekeldicht, dat hij op deze gelegenheid vervaardigde, en welke regels een parafrase bedoelden te zijn van het klassieke: „Qui Curios simulant, et Bacchanalia vivunt“.

„Hy lykt een sant en dubbel geus,
En voert een roo' kalkoensche neus,
Al speelt de droes, de paep in 't swart,
Syn snuit verraet hem, of syn start.

Anagramma van
Japik Priaep.²⁾
Ik pal Priaep.

In later dagen — waarschijnlijk is Brandt de „Urheber“ van deze legende — schreef men het

geest was hij allermint. Toch kan het niet weer-sproken worden, dat zijn invloed op zijn tijdge-nooten binnen onze landsgrenzen grooter is ge-weest dan de invloed van Erasmus en Grofius op hun tijdgenooten“.

Dit citaat wekt het vermoeden, dat hier een bijzonder man behandeld wordt. En dat is toch niet heelmaal waar. Het overzicht van zijn leven teekent een avonturier, die verschillende amou-rettes gehad heeft, die zeer kiesch worden be-handeld en die verder een bewogen leven geleefd heeft. Zijn afwisselend bestaan van student, sol-daat, schrijver van volksboekjes, en biografieën van bekende avonturiers, rechtskundige, lector en zelfs honorair professor te Heusden, oplichter, advocaat van kwade zaken enz. brengen hem in contact met verschillende lagen der bevolking. De schrijver kan daardoor licht laten vallen op veel omstandigheden, die den geest der 18de eeuw mee hebben gevormd.

Tal van aardige bijzonderheden worden verhaald, waardoor het leven van dien tijd ons nader gebracht wordt. De sensatielust was toen niet minder groot dan nu. Als verteld wordt, dat ruim achttienduizend menschen tijdens de kermis te Rotterdam, den in het werkhuis opgesloten op-lichter komen bekijken, als een curiositeit, geeft dit een aardig kijkje op den aard der volksver-maken uit die dagen. De schrijver ziet in dezen rusteloozen zwerver een voorbeeld van de vita-liteit dier dagen, en vat zooveel genegenheid voor hem op, dat hij zijn daden eigenlijk vergoedijkt. Hij noemt hem een amoreel, niet een immoreel mensch, wiens „kleine tragedie“ daarin bestond, dat hij ondanks zijn goeden wil, door de omstan-digheden telkens van 'trechte pad werd afgeleid. Uit zijn levensloop blijkt, dat hij een handig man geweest is, die op allerlei wijze wist profijt te trekken van de goedgeloofigheid zijner medemen-schen, maar wiens leven verre van onberispelijk is geweest.

Het beeld van dezen man en de oorzaak van zijn beroemdheid, had de schrijver dunkt mij beter doen uitkomen, als hij, in plaats van de lange lijst zijner werken op te sommen, den inhoud van een enkel daarvan had gegeven. Nu moet men zich tevreden stellen met veel titels en enkele korte verklaringen.

Voor al geldt dit voor het groote stuk, dat ge-wijd is aan het „profetische“ werk van dezen geldmaker, die handig gebruik wist te maken van den naam van den toenmaals zeer beroemden astroloog en tooverdokter Ludeman, om talrijke astrologische boeken met de dwaaste toekomst-voorspellingen aan den man te brengen. Uitvoerig somt de schrijver op alle lange titels, met vermelding van het aantal drukken. Daaruit kan de lezer wel opmaken, hoe geliefd toen onder alle standen dit soort werk was, hoe duizenden de zonderling-ste voorspellingen uit den loop der sterren slikten en in spanning hun vervulling afwachten. Maar verklaring van dit feit wordt niet uitvoerig ge-given. Misschien had ook hier een breedere be-spreking van het hoofdwerk meer licht gegeven. Het doordringen van Newtons theorieën, die liefde voor sterrenkunde ook bij leeken, die soms kost-bare kijkers bezaten, zal er wel niet vreemd aan zijn geweest. Nu komen uit dit boekje een enorm handig veelschrijver en een ongelooflijk goed- en bijgeloovig volksdeel naar voren, en valt de aan-dacht meer op den persoon, dan op zijn beteeken-is voor zijn tijd. Dat zijn invloed grooter geweest is dan die van Erasmus in zijn tijd, mag men toch niet alleen afleiden uit de oplagen der boeken. Kersteman is een der vele, misschien wel een der

bovenbedoelde antwoord op de Academievraag toe aan Jacob Cats. Dit zal wel hierdoor zijn ge-komen, dat Vondel ook een spotticht heeft ge-maakt op genoemden dichter en raadpensionaris, en hem daarin den naam van Jaep Priaep geeft.³⁾

Zou Vondel dan goed zijn ingelicht, toen hij 't gewraakte antwoord op de Academievraag aan Trigland toeschreef? Zoolang nadere bewijzen ont-breken, geloof ik het niet. Welke karakter-eigen-schappen Trigland bezat, de humor was niet een van zijn sterkste zijden. Kwadijk kan men even-wel bedoeld gedichtje humoristisch noemen in den waren zin des woords. Laten we zeggen, dat het poegt komiek te zijn. Maar het is niet eens altijd komiek: 't is meer plat en vies.

Welnu, we weten dat het 17de eeuwse geslacht heel wat meer door de vingers zag op het gebied der kiescheheid, dan de 19de eeuwers. Over onze eigen tijd kunnen wij wat dat betreft niet zoo gunstig oordeelen.

Maar dat dit gedichtje, met den veelbelovenden titel: „D'Amsterdamsche Kakademie, ofte Guit-school“, en waarvan de eerste twee regels als 't volgt luiden:

„Alvol, op Heele-Ton geseten,
Vraegt al syn dronke kale Neten“,

ik zeg, dat dit gedicht van Trigland afkomstig zou zijn, weiger ik aan te nemen op grond alleen, dat Vondel hem voor den maker ervan aanzag. 't Past allermint bij den hoogen ernst, de deffigheid — in den juisten zin des woords — die Triglands optreden kenmerkten.

voornam
Erasmus
vloed ni
meten n

Dit bo
geschied
teekenen
er in ge
werken
Gr.

Calvijt
om een
die den

Hij sel
verdenke
pas ondu
omtrent
Drie e
komend
synode,
Paschen
niet opr
Hier s
Calvijt d
op dit p
de heere
hij Carol
bewaren
blijven. l

Op 14
Lausann
aanwezig
deerden.

Viret
doch zo
soon“ te
Caroli
belijden
Athanas
laties, d

Toen s
ontwaar
trent de
scheiding
vraag, o
en de m
meer gel

Verder
kinderac
deugniet
enz. Hij
is een b

Vervolg
dediging

Hij leg
heid, die
over Goc
Woord, n
Zijn Woc
Woord.
langen, g
den. Ma
teekenis
de Schri
gelijk die
kunnen

Het vo
land dra
moet afk
kort dan

„M
U
Op

In zoo
tooneels
den stich
opnieuw
straat ve
de rol va
Euripyl
verlegens
gegrimeer
Waarom
der der
de voora

„Ba
En
On
Op

Voor 't
op Vonde
werkelijk
lieft voor
dan cens
weest. O
een en a